

CASA FÀBRICA

El model de casa fàbrica als inicis de la industrialització

Registre de fàbriques de
Ciutat Vella de Barcelona
1738-1807 i 1808-1856

Jaume Artigau i Vidal, arquitecte
Francesc Mas i Palahí, historiador

» Per primer cop, es recull el registre de més de 125 fàbriques a la ciutat de Barcelona, construïdes entre 1738 i el 1856, en plena Revolució Industrial.

» L'objectiu principal del llibre és fer una revisió dels valors patrimonials dels edificis, la preservació i la revisió tipològica, tant dels existents com dels ja desapareguts, així com l'enregistrament de les fàbriques.

» L'Ajuntament de Barcelona posa a disposició del lector, i de manera gratuïta, la descàrrega del llibre des del web: <http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/>

» A més de l'edició digital, l'Ajuntament distribuirà exemplars en paper en punts estratègics de la ciutat, com ara a Biblioteques, el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya o a l'Ajuntament de districte de Ciutat Vella i el Raval, a l'abast de tothom que els vulgui consultar

» Els tràmits de preservació patrimonial de les cases fàbrica els va iniciar l'Ajuntament el 2016.

Estem a l'inici de la Revolució Industrial. Barcelona, una ciutat envoltada de muralles des del segle XIV i amb un total de 160.000 habitants –una de les ciutats més poblades d'Europa–, inicia un dels períodes més transcendents pel desenvolupament de la ciutat, el naixement de la indústria, període que abastarà entre el 1738 i el 1856.

La Revolució Industrial implicarà un dels processos de canvi més importants de la història pel que fa a la transformació econòmica, social i tecnològica de les ciutats, que passaran d'un model d'economia rural a una economia mecanitzada.

A conseqüència d'aquest canvi de concepte, la ciutat patirà també un canvi urbanístic a causa de la implantació de les fàbriques.

La primera implantació de fàbriques a Barcelona, es va produir al segon terç del segle XVIII, a Sant Pere, amb la producció manufacturera de les indianes. Totes les fàbriques configuraven un model d'implantació industrial.

La construcció massiva de les fàbriques es donarà entre els anys 1830 i 1840, principalment al barri del Raval. La implantació de les fàbriques com a "objectes innovadors" dins la morfologia urbana de la ciutat serà possible gràcies a la inversió dels excedents agrícoles i al desenvolupament del sistema comercial.

Amb la pèrdua del mercat americà, la represa industrial al segle XIX es produeix gràcies al naixement de les classes menestrals al negoci de la fabricació tèxtil, concretament en la producció de cotó, teixit, blanqueig o estampat, amb la conquesta del mercat nacional i una gran capacitat d'innovació.

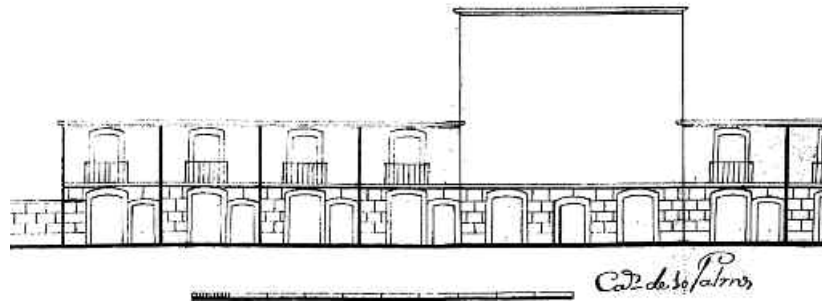
L'impacte de la Revolució Industrial fa que la ciutat visqui una transformació que també tindrà conseqüències socials: la revolució Burgesa de la nostra ciutat.

Les classes burgeses emergents s'implicaran en la revolució política, en els nous plans d'urbanització, l'obertura de carrers i la nova edificació, tant industrial com residencial. Barcelona viu un nou model d'organització productiva, comercial i industrial, i en conseqüència un nou model de ciutat urbanística. És a partir d'aquest període naixent que la burgesia destruirà els fonaments de l'Antic Règim, introduint canvis jurídics i econòmics.

L'any 1832 es produeix un punt d'inflexió, que és la introducció de la vaporització en substitució dels motors de cavalleries al conjunt de les indústries. Aquest fet històric abastarà de l'any 1832 a 1846.

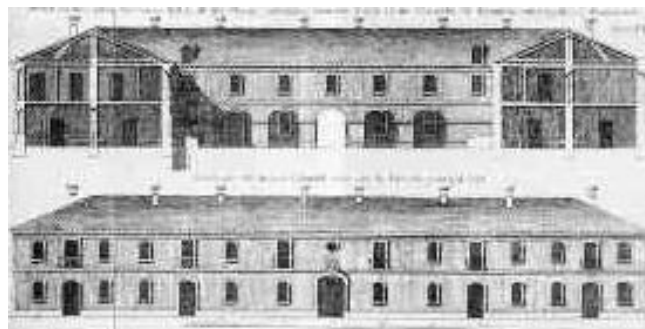
BC, (Ricard Marco), 1802. Gravat de dues companyies de miquelets a càrrec del Cos de Fàbriques comandades per Joan Rull i Arnabach i Joaquim Espalter i Roig, ambdós fabricants d'indianes. Reproduït a l'obra dirigida per Sobrequés, J. "Història de Barcelona", vol 5, pg. 38. op. cit.

AHCB Obreria C-47, 28 de setembre del 1786, "Pelegrin Bastero... edificar unas casas en la calle Peu de la Creu... por la poca altura de las casa no podrá descubrirse el interior de la fábrica de las Capuchinas...", Alçat sense signatura. Citat per Marina López, Quaderns d'arquitectura, nº 80. COAC 1971.

AHCB Obreria C-62, 11 de maig del 1798, Casa del carrer Sant Pacià, Antonio Xarrie, mestre paleta. Promoció d'habitatges per a operaris.

"Perfil cortado sobre las líneas A, B, C, de los Planos interiores relativos a uno de los Cuarteles de Ynfanteria construidos en Barceloneta. Elevación del mismo Cuartel visto por la Fachada principal E, D"

EL LLIBRE:

El llibre registra i estudia el tipus d'edificació de Casa fàbrica de Barcelona que consisteix en una única peça on hi havia la fàbrica i la residència dels treballadors. Originàriament eren horitzontals, però amb la implantació de les màquines de vapor, al segle XIX, es van començar a construir en bloc o fàbrica de pisos.

Parteix de dos períodes diferenciats pels esdeveniments històrics: la implantació de la manufactura d'indianes (1738-1807), i la mecanització de la indústria tèxtil (1808-1856). Partint d'aquests fets, el present volum queda dividit en dues parts:

- Registre de Fàbriques:** amb un total de 125 edificis investigats

- El model de casa fàbrica als inicis de la industrialització:** història, política urbana i tècnica

La via d'estudi inicial per tal de poder realitzar aquest projecte historiogràfic són les primeres llicències d'obres regulades daten del 10 d'abril de 1846, primeres construccions de fàbriques i la instal·lació de màquines de vapor.

L'any 1981 s'identifiquen els primers d'edificis industrials a la Ciutat Antiga, principalment al Raval. El 2005 es tanca el primer registre de fàbriques del sector del Raval, i l'any 2012 es tanca el registre del sector de la Ciutat Antiga, és a dir el Barri Gòtic i de Sant Pere. Aquest registre demostra que la ciutat de Barcelona té el naixement de la indústria del 1738 al 1856.

ELS AUTORS:

JAUME ARTIGUES I VIDAL (Barcelona, 1954) Des de 1982 és arquitecte especialitzat en urbanisme i projectes urbans. Coneixedor del nucli històric de la ciutat de Barcelona, ha intervingut en la transformació d'espais polèmics de Ciutat Vella, com el Passeig Marítim de la Barceloneta (1992-1995), la Rambla del Raval (1995-2000), o els Jardins del Casc Antic (2004-2006). Ha participat en nombrosos concursos nacionals i internacionals, i actualment treballa en diversos projectes d'espais públics a la ciutat de Barcelona.

La seva activitat professional ha estat reconeguda per diversos premis: el "Premi FAD d'Espais Exteriors 1996", la "IV Biennial de Arquitectura de España 1996", els "Premis Construmat 1997" d'Enginyeria Civil, nominat pel "Premi Dècada 2005", finalista del

"Premi Europeu de Paisatge 2000", i nominat a les Biennals Europees del Paisatge 2001, 2003 i 2010.

Investigador en matèria d'Història Urbana, els seus treballs sobre la industrialització de Barcelona han estat guardonats pels Premis Bonaplata 2005 i 2012, sent objecte de diverses publicacions. Vinculat al moviment associatiu en temàtiques d'Habitatge, Espais Públics i Patrimoni, ha estat coautor del Llibre Blanc del Patrimoni de Barcelona de l'any 2016.

FRANCESC MAS PALAHÍ (Barcelona, 1949) Llicenciat en Geografia i Història des de 1982, la seva activitat professional ha estat la docència, sent professor de secundària des de 1985.

Interessat per la historiografia industrial ha participat en diverses publicacions sobre el tema, "El Raval història d'un barri servidor d'una ciutat" i una guia didàctica sobre la colònia Güell, també ha col·laborat en treballs sobre la industrialització de Barcelona que han estat guardonats amb els premis Bonaplata 2005 i 2012.

El període de 1738 a 1807

Antecedents:

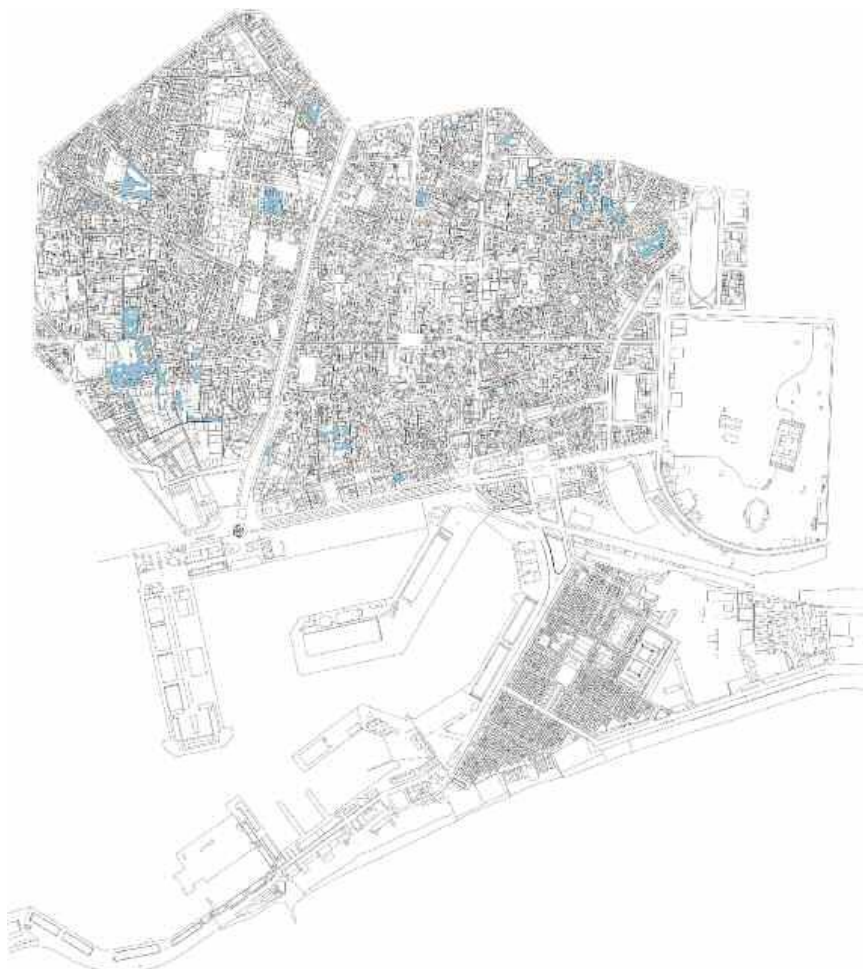
La derrota de la guerra de Successió l'onze de setembre del 1714 té incidències molt profundes sobre la societat catalana i sobre la ciutat de Barcelona. En aquell moment Barcelona era una ciutat medieval regida pel Consell de Cent, que gaudia d'una gran autonomia i que controlava totalment la gestió municipal. Tanmateix la societat barcelonina estava constituïda per una estructura rígida estamental on els gremis tenien plena vigència i jugaven un gran paper en el funcionament del Consell de Cent i en el desenvolupament de la vida ciutadana.

Els gremis havien experimentat un gran desenvolupament cap a mitjan segle XVI, una ciutat essencialment menestral i comercial, amb una gran activitat manufacturera dominada pels gremis de la seda, els velers; el de la llana, els paraires; els de la pell, els blanquers i assaonadors, activitats concentrades al voltant del Rec Comtal, al barri de Sant Pere de les Puelles.

L'any 1736 està documentada la fundació de la primera fàbrica d'indianes a Barcelona, "Jacint Esteve i Cia".

En aquesta primera part del llibre es tractaran els següents temes:

1. La fi de l'antic règim
2. El primer procés d'urbanització
3. Les formes de residència del segle XVIII
4. La fàbrica d'indianes
5. La construcció de les fàbriques
6. La mecanització: el primer vapor

Període de 1730-1807

Carrer de Cortines n. 10. Casa que havia estat propietat de Rosa Canals amb un format de façana de la darrereria del segle XVIII o principis del XIX. Un vestigi de la fàbrica d'indianes de Joan Pau Canals (Foto JAV, 2012).

Façana principal de Can Glòria a Horta, abans del seu enderrocament els anys 70 del segle XX a causa del traçat del cinturó de Ronda. Procedent del web: <http://memoriadelsbarris.blogspot.com/2011/11/cangloria.html>.

Vista del pati de treball, reformat per l'arquitecte Pere Cortacans el 1996, amb la incorporaci. d'un balc. comunitari d'accés als apartaments. (Foto X. Basiana)

Carrer Nou de la Rambla n.mero 42. Detall interior del vestibul a doble alçada, volta de can. formant el passatge d'accés a les instal·lacions interiors que donaven al carrer del Marquès de Barberà (Foto JAV 2013).

Període 1808-1856

Antecedents:

Diversos factors han determinat que aquest període sigui conegut, tant a Catalunya com a la resta d'Europa, pel període de transformacions revolucionàries. L'expansió dels ideals de la Revolució francesa, la lluita de la burgesia per la implantació dels seus

ideals polítics i econòmics i la independència de les colònies faran de la gran inestabilitat política i econòmica la principal característica d'aquest període històric.

El tractat de Basilea del 22 de juny del 1795 significarà un canvi important en la política exterior de la corona espanyola. La pau signada amb França l'abocarà, inevitablement, a l'enfrontament amb Anglaterra amb el consegüent bloqueig del comerç entre les colònies americanes i la Península, fet que comportarà que l'economia espanyola i fonamentalment la catalana entrin en una forta crisi econòmica. El regnat de Carles IV va ser incapaç de superar aquesta crisi, malgrat els intents del ministre Godoy per fomentar la indústria i fins i tot algunes mesures força revolucionàries, com una primera i molt important desamortització dels béns eclesiàstics, però la situació del país era cada cop més delicada. Els conflictes bèl·lics i el bloqueig del comerç portaran a una crisi generalitzada de la indústria. Les grans cases de comerç foren les primeres a ressentir-se'n i, en conseqüència, les fàbriques i tot el conjunt productiu entraren en recessió. A partir del 1801 s'experimentà una certa recuperació que durà tres anys. Però amb l'ocupació francesa a partir del 1804 la crisi econòmica ja era irreparable. Per a les fàbriques d'indianes va ser el progressiu abandonament dels estampats i l'economia d'una paralització de set anys.

En aquesta segona part es tractaran els següents temes:

1. Liberals i progressistes
2. El segon procés d'urbanització
3. Les formes de residència del segle XIX
4. La casa fàbrica
5. La tecnologia de la construcció
6. El procés de vaporització

Període 1808-1856

AHCB neg-A-1071, Il·lustració de la casa Xifré.

Carrer de Sant Pere Més Baix n.mero 42 (Aèria Google)

AHCB. "Fábrica de tejidos de Sert Hermanos y Solà: Interior del taller de hilados (dibujo de nuestro corresponsal art.stico, Antonio Rigalt) Sert Gemans i Solà (1870). Publicat a Sobreques "H. de Barcelona", 1993.

Vista general des del carrer de Sant Pau del Camp (Foto JAV, 1981).

Registre de fàbriques de la Ciutat Antiga

Període 1738-1807

1	CASA FÀBRICA CANALS-SERRA-CANET	1738	Carrers del Portal Nou n. 41, d'en Cortines n. 10-16
2	CASA FÀBRICA GLÒRIA	1739	Carrers de la Mercè n. 16-18, de Simó Oller n. 5
3	CASA FÀBRICA CATHALÀ-SIVILLA	1747	Carrer de les Basses de Sant Pere n. 5, Plaça Marquilles n. 5
4	CASA FÀBRICA SALA-NADAL	1750	Carrers d'en Cortines n. 25-27, del Rec Comtal n. 18.
5	CASA FÀBRICA SEGUÍ	1753	La Rambla n. 12, 16
6	CASA FÀBRICA CANALETA-VILAREGUT	1753	Carrer de St. Pere Més Alt n. 49-51, 55
7	CASA FÀBRICA CANTARELL	1756	Carrer de Mòneg n. 14, 16
8	CASA FÀBRICA CANET-SANTONJA	1758	Carrer del Portal Nou n. 29, de Cortines n. 6
9	CASA FÀBRICA AIMAR-RIBAS	1762	Carrers de Llásticos n. 1-5, de Gatuelles n. 9
10	CASA FÀBRICA RIBAS I PROUS	1766	Carrers de St. Pere Més Alt n. 72-74, de St. Pere Mitjà n. 75-79
11	CASA FÀBRICA MARÍ	1768	Carrers Comtal n. 18b i 18x, d'Espolsa-sacs.
12	CASA FÀBRICA SOLÀ	1772	Carrers de St. Pere Més Alt n. 98, de les Basses de St. Pere n. 13
13	CASA FÀBRICA COSTA	1778	Carrers d'Estruch n. 34, de Moles n. 31-33
14	CASA FÀBRICA GIRONELLA	1778	Carrers Ample n. 64, del Rosari n. 2
15	CASA FÀBRICA CASTANYER	1779	Carrer de St. Pere Més Alt n. 27
16	CASA FÀBRICA VERMELL-MARTÍ	1779	Carrer de Jonqueres n. 10
17	CASA FÀBRICA SALGADO-GÜELL I RAMIS	1781	Carrer de Còdols n. 16
18	CASA FÀBRICA SERRA	1782	Carrers de Basea n. 1, de la Nau n. 1, de Manresa n. 4-6
19	CASA FÀBRICA BERTRAN	1783	Carrers de St. Pere Més Baix n. 35, de St. Pere Mitjà n. 20 i 20b
20	CASA FÀBRICA CASTANYER	1783	Carrers de Tantarantana n. 4, d'Allada i Vermell n. 1
21	CASA FÀBRICA RULL	1783	Carrer de Còdols n. 12 i 12b, d'en Rull n. 1-8
22	CASA FÀBRICA CASAS	1785	Carrers de St. Pere Més Alt n. 46, d'Argenter n. 12
23	CASA FÀBRICA CLARÒS-SERRA	1785	Carrer de St. Pere Més Alt n. 2
24	CASA FÀBRICA FORMENTÍ-ORTELLS	1785	Carrer de St. Pere Més Alt n. 59 i 59 bis
25	CASA FÀBRICA BONAPLATA	1786	Carrer de St. Pere Més Baix n. 73, de St. Pere Mitjà n. 66-70
26	CASA FÀBRICA SARRIERA	1789	Carrer de la Palma de Sant Just n. 8, de Bellafila n. 6
27	CASA FÀBRICA SUBIRÀ	1789	Carrer de St. Pere Més Alt n. 17
28	CASA FÀBRICA COLL	1793	Carrer de l'Av. del Portal de l'Àngel n. 12-14-16
29	CASA FÀBRICA TRESSERRAS	1795	Carrer d'en Rull n. 10-14, Nou de St. Francesc n. 9
30	CASA FÀBRICA AMIGÓ	1802	Carrer de les Basses de Sant Pere n. 3, Plaça Marquilles n. 6
31	CASA FÀBRICA CALAFELL	1804	Carrer de St. Pere Mitjà n. 34, de Mòneg n. 5
32	CASA FÀBRICA FRANQUESA	1804	Carrer del Portal Nou n. 31, de Cortines n. 8

Registre de fàbriques de la Ciutat Antiga

Període 1808-1856

1	CASA FÀBRICA VILUMARA	1819	Carrer de St. Pere Més Baix n. 42
2	CASA FÀBRICA SOLER	1821	Carrers d'en Rull n. 9, Nou de St. Francesc n. 7
3	CASA FÀBRICA RIBAS I SOLÀ	1826	Carrer de St. Pere Més Baix, n. 65
4	CASA FÀBRICA FAURA	1829	Carrers de St. Pere Més Alt, n. 57, de Trafalgar n. 48
5	CASA FÀBRICA RAMONEDA	1829	Carrer de St. Pere Més Alt n. 43-45, Trafalgar 36
6	CASA FÀBRICA VILLEGAS	1829	Carrer de St. Pere Més Alt n. 19
7	CASA FÀBRICA GIRONA	1831	Carrer de Freixures n. 2
8	CASA FÀBRICA JUNCADELLA	1836	Plaça de St. Pere n. 4a, 4b
9	CASA FÀBRICA ACHON	1838	Carrer de St. Pere Més Alt n. 13
10	CASA FÀBRICA ALTAYÓ	1840	Carrers de St. Pere Més Baix n. 19, Mare de Déu del Pilar n. 3
11	CASA FÀBRICA MORULL	1850	Carrer de St. Pere Més Baix n. 39
12	CASA FÀBRICA MANENT	1851	Carrer de St. Pere Més Alt n. 16
13	CASA FÀBRICA MASRIERA	1856	Carrer de St. Pere Més Baix n. 63
14	CASA FÀBRICA SERT I SOLÀ	1865	Carrer de St. Pere Més Alt n. 49-55
15	CASA FÀBRICA CIRICI	1878	Carrer de St. Pere Més Alt n. 31

Registre de fàbriques del Raval

Període 1808-1856

1	CASA FÀBRICA LLOPIS-BATLLÓ	1820	Carrer Marqués de Barberà n. 16, 16 bis, 16 ter
2	CASA FÀBRICA BUSQUETA	1820	Carrer Robador n. 24, 26
3	CASA FÀBRICA BATLLÓ	1822	Carrer de La Riereta n. 19, Sant Rafael, n. 31
4	CASA FÀBRICA SOLER	1826	Carrer Sant Josep Oriol n. 4, 4 bis, Sadurní n. 17
5	CASA FÀBRICA LLENAS	1827	Carrer Robador n. 28, Sadurní n. 11
6	CASA FÀBRICA SOLEY	1828	Carrer Cera n. 35, Carretes n. 1
7	CASA FÀBRICA OLIVER	1828	Carrer Cadena n. 22, Sant Martí n. 1B
8	CASA FÀBRICA MARTORELL	1828	Carrer Hospital n. 99, Sant Rafael n. 18, 20
9	CASA FÀBRICA SERRA MARRUGAT	1829	Carrer Hospital n. 141, Riereta n. 1,3,5
10	CASA FÀBRICA CAMPS	1830	Carrer Arc del Teatre 42, Nou n. 67
11	CASA FÀBRICA BORRELL-GISPERT	1830	Carrer Riereta 31, Sant Bartomeu n. 5, 7
12	CASA FÀBRICA VALENTÍ	1831	Carrer Riereta n. 24 i 24B
13	FÀBRICA EL VAPOR	1832	Carrer Tallers n. 72
14	FÀBRICA PERRENOD-LA BARCELONESA	1832	Carrer de l'Om n. 8, 10, Santa Madrona n. 11, 13, 15
15	CASA FÀBRICA TARRUELLA	1832	Carrer de les Tàpies n. 18, 20, 22
16	CASA FÀBRICA TOUS	1832	Carrer de les Tàpies n. 10, de l'Hort de Sant Pau
17	CASA FÀBRICA TORRENS	1832	Carrer de Les Tàpies n. 8
18	CASA FÀBRICA CLAVELL-NOGUÉS	1833	Carrer de la Reina Amàlia n. 31, Carretes n. 46, Lleialtat n. 1-9
19	CASA FÀBRICA ARMENGOL	1833	Carrers de Sant Rafael n. 13, Sadurní n. 11
20	CASA FÀBRICA TORRES	1833	Carrer de la Reina Amàlia 30, 32
21	CASA FÀBRICA DOTRES, CLAVÉ I FABRA	1833	Carrer de Sant Pau n. 16, Carretes n. 68-76, Reina Amàlia n. 39
22	CASA FÀBRICA TOUS	1833	Carrer de la Riereta n. 33, 35
23	FÀBRICA PERRENOD	1834	Rambles n. 45, 47, Unió n. 3, 5
24	CASA FÀBRICA TORNER	1834	Carrer de la Reina Amàlia n. 20, 22
25	CASA FÀBRICA TORNER	1834	Carrer de la Reina Amàlia n. 11
26	CASA FÀBRICA RICART	1834	Carrer Sant Oleguer n. 10, Tàpies n. 4 i Sant Pau n. 83
27	CASA FÀBRICA PALAU-SIRVENT	1836	Carrer de la Reina Amàlia n. 37,37 bis, Hort de la Bomba s/n
28	CASA FÀBRICA ROSÉS	1837	Carrer de Ramon Berenguer el Vell n. 6-10, Cid n. 6
29	CASA FÀBRICA LAVALLOL I VIGO	1838	Carrer de les Ramalleres n. 9
30	CASA FÀBRICA BOSCH-SAGRERA	1839	Carrer de la Reina Amàlia n. 2, 4, Cera n. 51-55
31	CASA FÀBRICA BALIUS	1839	Carrer de l'Aurora n. 11, 11bis, Riereta n. 15
33	CASA FÀBRICA TERRÉS	1839	Carrer de la Riereta n. 17, 17 bis, Sant Rafael n. 38, 42
33	CASA FÀBRICA COMERMA-RIERA	1839	Carrer de Mina 2, 4
34	CASA FÀBRICA VIDAL	1839	Carrer de la Reina Amàlia n. 29B, Lleialtat n. 6
35	CASA FÀBRICA SALDAS-MORELL	1839	Carrer de la Reina Amàlia n. 14

36	CASA FÀBRICA LLENAS	1839	Carrer Sant Rafael n. 29
37	CASA FÀBRICA MUNTADAS	1839	Carrer de la Riereta n. 30, 32, Sant Pau n. 92, Santa Elena n. 1
38	CASA FÀBRICA LLOBERAS	1839	Carrer de la Reina Amàlia n. 3
39	CASA FÀBRICA CAPDEVILA	1840	Carrer de la Riereta n. 10, Aurora n. 13
40	CASA FÀBRICA DOMÈNECH	1840	Carrer de l'Aurora n. 12
41	CASA FÀBRICA TEY	1840	Carrer de Ferlandina n. 36, 40, Paloma n. 21, 23
42	FÀBRICA LA BARCELONESA	1840	Plaça de Sant Agustí, Carrer de Sant Pau n. 34, 36
43	CASA FÀBRICA TARRÉS	1841	Carrer de Tallers n. 45
44	CASA FÀBRICA LLOBERAS	1842	Carrer de la Riereta n. 13, Aurora n. 14B
45	CASA FÀBRICA ARNAU, RIBAS I VILAR	1843	Carrer del Cid n. 10
46	CASA FÀBRICA JUNCADELLA	1843	Carrer de la Riereta n. 6, 6B, Aurora n. 18, Vistalegre n. 11
47	FÀBRICA LA PALOMA	1843	Carrer de la Paloma n. 22, Tigre n. 27 i Sant Vicenç n. 32
48	CASA FÀBRICA COMAS	1845	Carrer de la Paloma n. 15, Ferlandina n. 32 i Sant Vicenç n. 30
49	CASA FÀBRICA ROIG	1846	Carrer de Robador n. 29, 31
50	CASA FÀBRICA ALEU	1846	Carrer de Carretes n. 41, 43, 45
51	CASA FÀBRICA CABANELLAS	1846	Carrer de l'Arc del Teatre n. 63, 63B, del Cid n. 12, 14
52	CASA FÀBRICA ESTRUCH	1846	Carrer de la Reina Amàlia n. 38, 38B, Sant Pau n. 118
53	CASA FÀBRICA SALA	1846	Carrer de Sant Pau n. 56
54	CASA FÀBRICA ALOY	1847	Carrer de Sant Pau n. 97, Hort de Sant Pau n. 1
55	CASA FÀBRICA MUNTADAS	1849	Carrer de la Reina Amàlia n. 12, 12B
56	CASA FÀBRICA MOLINS	1855	Carrer de Valldonzella n. 47, Lleó n. 19, 21, Tigre n. 16
57	CASA FÀBRICA BERNAREGGI	1857	Carrer de Joaquim Costa n. 22
58	CASA FÀBRICA MARIMÓN-COSTA	1857	Carrer Lluna n. 12, 14, Guifré n. 11
59	CASA FÀBRICA SOLÀ	1857	Carrer de Sant Erasme n. 3-15
60	CASA FÀBRICA CARNÉ	1858	Carrer de Joaquim Costa n. 24

Índex d'arxius:

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.
ADB: Arxiu Diocesà de Barcelona.
AFB: Arxiu Fotogràfic de Barcelona
AFTN: Arxiu del Fomento del Trabajo Nacional.
AHCB, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.
AHCOAC: Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.
AJC: Arxiu de la Junta de Comerç (Biblioteca de Catalunya).
AM: Arxiu Mas.
AMCB: Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona.
APNB: Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona.
ASEBAP: Arxiu de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País.
BC: Biblioteca de Catalunya.
MNAC: Museu Nacional d'Art de Catalunya
MAMB: Museu d'Art Modern de Barcelona.
MTEPM: Museu Tèxtil de Premià de Mar.
MUHBA: Museu d'Història de Barcelona (posar en ordre alfabètic).
OPEM: Oficina Española de patentes y Marcas. Archivo Histórico.
RPB: Registre de la Propietat de Barcelona.

Per a més informació:

<http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/>

Laura Santaflorientina / Tel. 699061244 / E-mail: laurasantaflorientina@gmail.com